

SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 12/2020, ss. 83-90
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2020.12(8)
www.sej.mazowiecka.edu.pl

Marian Zdzisław Stepulak
Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku
ORCID ID: 0000-0002-5144-9217

**RECENZJA KSIĄŻKI PT. „MAŁŻEŃSTWO I RODZINA
W PROCESIE PRZEMIAN SEKULARYZACYJNYCH”,
AUTORSTWA TERESY ZBYRAD, KRAKÓW 2020, SS. 280.**

Kiedy Czytelnik sięgnie do tej książki to już na samym jej początku zauważy jasną orientację światopoglądową Autorki, która zamieściła ważne słowa św. Augustyna: „Gdzie Bóg jest na pierwszym miejscu, tam wszystko jest na właściwym miejscu”. Równocześnie powyższy cytat jest swoistą przeciw wagą wobec użytego w tytule pracy pojęcia „sekularyzacja”. Termin ten pochodzi od łacińskiego wyrazu *saecularis* – „świecki”. Pojęcie „sekularyzacja” nie jest jednak rozumiane w sposób jednoznaczny. W tym kontekście używa się kilka pojęć pokrewnych, takich jak: „laicyzacja”, „emancypacja”, „dechryszczanizacja”, „odkościelnienie”, „niereligijność”, „odczarowanie świata”, „odmitologizowanie”, „dekonfesjonalizacja” (por. J. Mariański, *Sekularyzacja*, w: M. Libiszowska – Żółtkowska, J. Mariański (red.), *Leksykon socjologii religii*, Warszawa 2004: VERBINUM, s. 364). Wydaje się, iż sekularyzacja to owoc współczesnych czasów, przełomu XX i XXI wieku. Jednakże według znawcy problemu Taylora proces sekularyzacji nie rozpoczął się nawet w dwóch ostatnich wiekach. Sekularyzacja nie jest także dziełem współczesnej nauki (szczególnie biologii), ale cały proces trwa znacznie dłużej, przynajmniej od renesansu, i wiąże się z przemianami samej religijności. Można śmiało powiedzieć, iż sekularyzacja to nie tylko walka ateistów z religią, ale przede wszystkim proces wewnątrzreligijny, odzwierciedlający transformacje kulturowe występujące pośród samych wierzących. Sekularyzacja staje się dzisiaj fundamentalnym przedmiotem badań socjologicznych, ale również takie próby podejmowane są w obszarze innych dyscyplin nauk społecznych,

humanistycznych i teologicznych. Współcześnie badacze zastanawiają się nad kwestią sekularyzacji społeczeństwa, ale nad wszystko szczególnym zainteresowaniem objęte są instytucje małżeństwa i rodziny. Ważna jest w tym przypadku nie tylko diagnoza tego zjawiska, ale przed wszystkim geneza aktualnego stanu rzeczy. Specjaliści od gamologii i familiologii tworząc nowe programy profilaktyczne dla małżeństw i systemów rodzinnych muszą bowiem w doskonały sposób znać czynniki odpowiadające za naturę występujących trudności. Autorka podejmując interesującą problematykę naukowych dociekań poddaje ciekawej poznawczo i oryginalnej analizie dwa istotne zagadnienia: religię oraz sekularyzację. Analiza ta nie dokonuje się w wymiarze dychotomicznych podziałów, ale wskazuje raczej na dynamikę jakościowych zmian, które się dokonują w przestrzeni religii i sekularyzacji. Specyfiką naukowej refleksji jest również to, iż odnosi się ona do instytucji małżeństwa i rodziny. To właśnie te grupy warunkują poziom kondycji moralnej i religijnej całego społeczeństwa, będąc przeciw jego fundamentem. Bardzo cenne jest to, iż Autorka w swoich naukowych dociekaniach porusza się w trzech istotnych wymiarach: wymiar indywidualny, wymiar grupowy i wymiar społeczny. Autorka w bardzo staranny i ciekawy sposób prezentuje religię w przestrzeni społecznej oraz w ujęciu historycznym, ze szczególnym akcentem położonym na czasy współczesne. Te dwie naukowe kwestie stanowią punkt wyjścia do naukowej refleksji dotyczącej małżeństwa i rodziny. Mimo tego, iż monografia ma charakter wyłącznie socjologiczny to sięga również do innych działów i dyscyplin naukowych. M.in. psychologii, filozofii czy teologii. Książka ta ma ogromne znaczenie jako swoistego rodzaju barometr socjologicznego, moralnego oraz religijnego stanu małżeństwa i rodziny. Monografia ta wyróżnia się naukową subtelnnością, ale także naukową odmiennością, oryginalnością i poznawczą wartością.

Struktura książki

Struktura monografii składa się z następujących elementów: wstęp, s. 4-8 (którego brakuje w spisie treści), rozdział I nosi tytuł „Religia w procesie przemian”. W rozdziale tym zostały wyeksponowane następujące elementy: 1) społeczne funkcje religii; 2) utrata statusu religii w społeczeństwie; fakty i mity; 3) sekularyzacja: istota, źródła i przejawy; 4) tendencje desekularyzacyjne i ożywienie religijne; 5) religia w świecie konsumpcji.

Rozdział II nosi tytuł: „Małżeństwo i rodzina w kulturze chrześcijańskiej”. Rozdział ten został zrealizowany w kontekście następujących zagadnień: 1) trwałość i świętość związku małżeńskiego; 2) prokreacja i socjalizacja jako podstawowe funkcje rodziny; 3) autorytet głowy rodziny; 4) posłuszeństwo dzieci wobec rodziców; 5) opiekuńcza rola rodziny.

W rozdziale III Autorka podaje podejmuje zagadnienie pt.: „Czynniki przemian od tradycyjnej rodziny sakralnej do współczesnej rodziny laickiej”. W rozdziale tym uwzględnione są następujące problemy szczegółowe: 1) modernizacja i indywidualizacja; 2) emancypacja kobiet i początki feminizmu; 3) relatywizm moralny i rozszerzone granice tolerancji; 4) instytucjonalizacja życia i jej skutki.

Rozdział IV odnosi się do problemu sekularyzacji członków rodziny w wymiarze indywidualnym. Autorka zrealizowała to w trzech następujących punktach: 1) autokreacja biografii czyli od wolności ku samowoli; 2) od świętości ludzkiej seksualności ku jej profanacji; 3) od odrzucenia Boga ku wypaleniu wewnętrznemu człowieka.

W rozdziale V naukowej refleksji Autorka poddaje problem sekularyzacji w małżeństwie i rodzinie w wymiarze grupowym. Realizacja tego rozdziału została dokonana w trzech następujących podrozdziałach: 1) nietrwałość grupy małżeńsko – rodzinnej; 2) supermarketyzacja seksu jako przejaw ponowoczesnej nudy drugim człowiekiem; 3) alternatywy wobec heteroseksualnego małżeństwa.

Rozdział VI odnosi się do sekularyzacji rodziny jako instytucji w wymiarze społecznym i uwzględnia następujące zagadnienia: 1) problemy definiowania współczesnej rodziny jako instytucji; 2) DINKS zamiast prokreacji czyli wolność od dziecka; 3) opieka (poza)rodzinna? Pomiędzy powinnościami a indywidualnymi potrzebami.

Całość monografii zamyka zakończenie oraz bibliografia

Ocena formalna monografii

Temat monografii jest całkowicie zgodny z treścią recenzowanej pracy. Struktura pracy posiada adekwatną, spójną i bardzo konsekwentną kompozycję. Książka ma charakter teoretyczny, posiada sześć zwartych rozdziałów. Proporcja pomiędzy poszczególnymi rozdziałami została właściwie zachowana, Spis treści został przygotowany poprawnie, chociaż jest niewłaściwie ponumerowany. Styl i poprawność gramatyczna poprawna, chociaż zdarzają się drobne niedociągnięcia, zwłaszcza natury interpunkcyjnej. Czasami zdarzają się powtórzenia niektórych pojęć, bądź też niepotrzebnie dodane wyrazy, np. byłaby by s. 242). Sądzę jednak, iż w procesie redakcyjnym, przygotowującym do druku, te drobne uchybienia zostaną wyeliminowane. Przypisy i bibliografia nie budzą zastrzeżeń. Zachowane są zasady metodologiczne APA. Tekst monografii został bardzo dobrze sformatowany.

Ocena merytoryczna monografii

W ocenie merytorycznej niniejsza książka stanowi dzieło nowatorskie i naukowo dojrzałe. Jest owocem przemyśleń Autorki, która z ogromną kompetencją i doświadczeniem zawodowym dzieli się swoimi poglądami i badaniami na temat małżeństwa i rodziny w procesie sekularyzacji. Na rynku wydawniczym jest wprawdzie coraz więcej publikacji na temat małżeństwa i rodziny, ale pomijane są tam te wymiary, które znalazły się w niniejszej, recenzowanej przez mnie publikacji. Należy zatem sądzić, iż ta książka wpisze się w obszar opracowań potrzebnych w tej przestrzeni wydawniczej. Cała monografia jest przygotowana starannie z wykorzystaniem aktualnej literatury przedmiotu, polskiej i zagranicznej. Wiele pozycji bibliograficznych pochodzi z ostatniej dekady.

W bardzo koherentnym wstępie została zaprezentowana istota religii i sekularyzacji. Nie ma tu zbędnych wywodów, ani niepotrzebnych dygresji, znajdujemy tutaj samą istotę zagadnienia, które będzie głównym przedmiotem analiz w monografii.

Rozdział pierwszy to swoista, naukowa synteza, w której Autorka przedstawia społeczne wymiary religii oraz utratę jej statusu we współczesności. Znajdujemy tutaj mocną, niekwestionowaną tezę, iż religia jest integralnym elementem społeczeństwa, dlatego też socjologia jest uprawioną dyscypliną do zajmowania się nią (s. 12 i n). Religia w swojej ogromnej dynamice rozwojowej spełnia wiele funkcji, wśród których istotną wdaje się być funkcja integracyjna osób, żyjących w grupach społecznych. Autorka, powołując się na wiele autorytetów analizujących stan religii, stawia bardzo wyraźnie pytanie: „Czy zatem możemy mówić o kresie religii w społeczeństwie ?” W bardzo oryginalny i naukowotwórczy sposób T. Zbyrad odnosi się do ukazania faktów i mitów związanych z religią. Dokonuje szczegółowej analizy w aspekcie wielkich światowych wydarzeń, takich jak ewolucjonizm, oświecenie, globalizacja, indywidualizacja, nowoczesność i ponowoczesność ze swoją racjonalnością. Powyższe problemy wiążą się ze szczególnie relacjami pomiędzy państwem a religią. Innym wiodącym zagadnieniem tego rozdziału jest sekularyzacja w kontekście istoty, źródła oraz jej przejawów. Kluczowym problemem monografii jest zagadnienie „sekularyzacja”, które obejmuje bardzo szerokie spektrum znaczeniowe. W tym aspekcie Autorka dokonuje wnikliwych analiz, trzymając się jednocześnie interpretacji socjologicznej. Nie zapomina jednak uwzględnić w swojej analizie, jakże ważnych odniesień teologicznych. W pracy ukazane są zasadnicze wymiary sekularyzacji m.in. w ujęciu Kaufmanna oraz Dobbelaere, co nadaje analizom większej precyzji i jednoznaczności. Autorka odwołując się do niektórych autorytetów stawia tezę, iż w niektórych przypadkach sekularyzacja nie wpłynęła negatywnie na religie instytucjonalne (zob. s. 38). Warto dostrzec, iż w niektórych społeczeństwach zauważamy proces odwrotny do sekularyzacji, zwany desekularyzacją (s. 40 - 48). Autorka słusznie zauważa, iż ten proces na ogół przyjmuje postać przejścia od religijności kościelnej do pozakościelnej jako indywidualizacja. Procesowi desekularyzacji towarzyszy proces tzw. ożywienia religijnego. Jednym z jego przejawów jest m.in. ruch peregrynacyjny. Mocnym akcentem zamykającym rozdział pierwszy jest zagadnienie dotyczące religii w świecie konsumpcji. W tym aspekcie pojawia się nowe pojęcie „supermarketyzacja”. Zjawisko to polega za przenoszeniu zachowań z supermarketu na płaszczyznę różnych zachowań społecznych, również religijnych (s. 49). Konsumpcyjny styl życia powoduje przede wszystkim znaczące zmiany w dotychczasowej hierarchii wartości. Ludzie wybierają z religii i systemu wartości to, co idealnie „wpasowuje” się do ich psychicznego dobrostanu. W ten sposób rodzi się właśnie selektywny katolicyzm.

Rozdział drugi to bardzo ciekawy i oryginalny sposób ujęcia problemu małżeństwa i rodziny w kulturze chrześcijańskiej. W rozdziale tym Autorka podejmuje mało popularne a nawet kontrowersyjne problemy dla współczesnych Polaków. Pierwszym z nich jest trwałość i świętość związku małżeńskiego. W tym przypadku spotykamy liczne odwołania do Biblii oraz nauki Magisterium Kościoła katolickiego. Drugi ważny problem to prokreacja i socjalizacja jako funkcje rodziny, który w nauce Kościoła ogrywiają fundamentalne znaczenie. Zdaniem chyba większości socjologów, na które powołuje się

T. Zbyrad małżeństwo jest najbardziej właściwym miejscem dla rodzenia i wychowywania dzieci (s. 68n). Dla adekwatnego funkcjonowania systemu rodzinnego równie ważne znaczenie odgrywa socjalizacja. Ciekawe rozważania w dalszej części tego rozdziału dotyczą kwestii autorytetu jako głowy rodziny. Autorka znowu odwołuje się do nauki Kościoła na temat istotnej roli ojca. Model ojca jako głowy rodziny przetrwał przez wieki. Współcześnie zaś model ten zdecydowanie stracił swoje znaczenie. Można nawet mówić o kryzysie męskości i braku udziału ojca w procesie wychowania. Inny ważki problem dotyczy zagadnienia posłuszeństwa dzieci wobec rodziców. Autorka zwraca uwagę na obopólny szacunek wszystkich członków rodziny względem siebie (s. 81n), co jest niesłyszane istotnym spostrzeżeniem. Wszelkie zachwianie tego procesu powoduje konflikty i znaczące problemy wychowawcze. Oznacza to także przyjęcie nowej, liberalnej strategii wychowania oraz nadmiernej indywidualizacji dziecka. Rozdział ten kończy zagadnienie poświęcone opiekuńczej roli rodziny. Ogromnym walorem tej części pracy jest ukazanie wielowymiarowego charakteru pojęcia opiekuńczości.

Rozdział trzeci recenzowanej monografii stanowi doskonałą, naukową interpretację czynników przemian od tradycyjnej rodziny sakralnej do współczesnej rodziny laickiej. Autorka osadza pojęcie indywidualizacji w szerszym zagadnieniu, jakim jest modernizacja. Modernizacja to proces przejścia od społeczeństwa tradycyjnego do społeczeństwa nowoczesnego (s. 102). Celem modernizacji i indywidualizacji - jak pisze Autorka - było zerwanie z religią i tradycją (s. 106). Innym istotnym czynnikiem przemian małżeństwa i rodziny była głośna emancypacja kobiet i feminizm. Teresa Zbyrad wyjaśnia, iż emancypacja kobiet stała się początkiem feminizmu. Ten z kolei począwszy od epoki oświecenia inspirował się liberalizmem, marksizmem, postmodernizmem oraz skrajnym liberalizmem (s. 113). Wprawdzie można mówić o feminizmie chrześcijańskim, ale ten nie zagraża małżeństwu, ani rodzinie, co w przekonujący sposób wykazała Autorka (s. 123n). Ważnym kolejnym zagadnieniem jest problem relatywizmu moralnego i rozszerzonej granicy tolerancji. Fundamentalną i niesłyszane trafną tezę tej części pracy jest stwierdzenie, iż relatywizm moralny i rozszerzone granice tolerancji zmieniły porządek moralny, zwłaszcza w odniesieniu do małżeństwa i rodziny (s. 124). Rozdział trzeci kończy się naukowymi rozważaniami na temat instytucjonalizacji życia i jego skutków. Fatalnym skutkiem przemian w obszarze rodziny była instytucjonalizacja życia, który w ewidentny sposób ograniczyła rolę rodziny w zaspokajaniu potrzeb jej członków (s. 137). Ograniczenie to odnosiło się przede wszystkim do wychowawczej i opiekuńczej funkcji rodziny.

W rozdziale czwartym zostały w szczególności uwzględnione przejawy sekularyzacji członków rodziny w wymiarze indywidualnym. Autorka przyjęła bardzo ciekawą i oryginalną koncepcję naukowej refleksji: od wolności do samowoli, od świętości seksualności do jej profanacji, od odrzucenia Boga do wypalenia wewnętrznego człowieka. Współczesny człowiek realizujący biografię wyznaczoną przez własne „ja”, nie może liczyć na pomoc z zewnątrz, staje się osobą obciążoną wolnością (s. 152). Zdaniem Autorki życie seksualne było zawsze domeną małżeńskich relacji, natomiast współcześnie małżeństwo niekoniecznie jest wstępem do zbudowania rodziny (s. 157). Ludzkie ciało jako pochodzące od Boga ulega swojej profanacji. Ta zmiana jest właśnie rezultatem ciągle postępującej sekularyzacji. T. Zbyrad w bardzo ciekawy sposób interpretuje zjawisko wstępu seksual-

nego i twierdzi, że ta znacząca cnota traci na swoim znaczeniu (s. 161n). Bardzo ciekawie został przedstawiony wątek konsekwencji odrzucenia Boga. Jedną z nich jest przyjęcie postawy konsumpcjonizmu, bezwzględny liberalizm, problemy za zdrowiem psychicznym, medykalizacja. Do tego dochodzi problem wypalenia wewnętrznego, który oznacza stan pustki egzystencjalnej oraz uczucie bezsensu istnienia (s. 178).

Rozdział piąty dotyczy kwestii sekularyzacji w małżeństwie i rodzinie w wymiarze grupowym. Autorka w znakomity sposób zwróciła uwagę na podstawowe znamiona sekularyzacji w tym właśnie wymiarze. Współcześnie bowiem zauważa się zjawisko nietrwałości małżeństwa i znacznego wzrostu rozwodów. Do tego dochodzi postępujące zjawisko supermarketyzacji seksu jako wyraz nudy drugim człowiekiem. Lawinowo wzrasta liczba związków alternatywnych. Autorka podaje najnowsze statystyki rozwodów w Polsce i Unii Europejskiej. Równocześnie słabnie kondycja religijna Polaków. Cenne jest to, iż Teresa Zbyrad podaje wiele przyczyn nietrwałości małżeństwa (s. 188n). Bardzo ciekawie wyeksponowane są dwa aspekty supermarketyzacji seksu: 1) nacisk na liczbę partnerów, jak w markecie; 2) nacisk na jakość, olśnienie, oczarowanie, bogactwo kolorów (s. 199n). Znakiem czasu jest bez wątpienia ogromna liczba powstawania alternatywnych związków, szczególnie związki homoseksualne i kohabitacyjne. Myślę, że można by było wspomnieć jeszcze o innych związkach alternatywnych, np. LAT.

Ostatni, szósty rozdział dotyczy sekularyzacji rodziny jako instytucji w wymiarze społecznym. Autorka dzieli się z Czytelnikiem problemem definiowania współczesnej rodziny jako instytucji. Niestety, jak słusznie zostało zauważone odchodzi się od definiowania rodziny jako instytucji. W tym kontekście Jest to świadoma rezygnacja z legalizacji związku. A zatem rodzina tradycyjna nie przystaje do współczesnych czasów. Autorka w dalszej części rozdziału wspomina o DINKS (*Double Income No Kids*) czyli podwójny dochód żadnych dzieci (s. 232n). Jest to swoista wolność od dziecka, tzw. szybka ścieżka. Efektem takiego stanu rzeczy jest, iż współczesny człowiek posiada wiele a nawet nadmiar dóbr materialnych, ale równocześnie staje się samotny i coraz bardziej ubogi duchowo. Rozdział szósty monografii zamyka pytanie ? opieka (poza)rodzinna ? z dopowiedzeniem: Pomiędzy powinnościami a indywidualnymi potrzebami. Współczesne rodziny nie stanowią koherentnych wspólnot, stąd też rodzi się poważny problem realizowania funkcji opiekuńczej rodziny. Bardzo ważną kwestią jest tzw. feminizacja migracji. Opieka rodzinna staje się pozarodzinna, instytucjonalna.

Reasumując, według mojego przekonania niniejsza monografia jest bardzo nowoczesnym i znakomitym studium socjologii religii i socjologii rodziny. Jest pracą teoretyczną zawierającą w sobie oryginalną koncepcję przemian małżeństwa i rodziny we współczesnych czasach. Na potwierdzenie autorskich koncepcji przywoływane są stanowiska wielu autorów, a także liczne badania empiryczne. Ogromnym walorem tej pracy jest również to, iż Autorka nie przeciwstawia pojęć „religia” i „sekularyzacja”, ale umieszcza je w obszarze swoistej ewolucji, pewnego kontinuum.

Wdaje się, iż interesującym, naukowym przedsięwzięciem byłoby podjęcie przez Autorkę empirycznych badań, które w pełni zweryfikowałyby istniejące trendy pojawiające się w codziennym funkcjonowaniu małżeństw i rodzin.

Zakończenie jest spójną syntezą monografii. Liczy wprawdzie cztery strony, ale zawiera to co jest najbardziej istotne i nie stwarza dla Czytelnika poczucia szumu informacyjnego. Należy z uznaniem podkreślić, iż Autorka posiadała umiejętność mądrej, akademickiej syntezy i naukowej dyscypliny.

Literatura liczy około 290 pozycji papierowych, internetowych oraz dokumentów statystycznych i multimediów.

Wysoki poziom naukowej refleksji Autorki można odkryć we wszystkich częściach monografii, która odnosi się do poczucia koherencji w kontekście wewnętrznego i międzyludzkiego funkcjonowania osoby.

Monografia posiada bardzo bogatą i co istotne, aktualną literaturę, którą Autorka właściwie wykorzystała.

Książkę tę polecam specjalistom od problematyki socjologii religii, moralności i kultury, ale także psychologom, psychiatrom, pedagogom, specjalistom od zdrowia psychicznego, historykom, teologom oraz specjalistom nauk o rodzinie. Książka może służyć również studentom wyżej wymienionych dyscyplin, wychowawcom, nauczycielom i duszpasterzom. Pozycja ta powinna być przydatna również małżonkom i członkom systemów rodzinnych.

Monografia ta znakomicie wypełni lukę w obszarze prac socjologicznych podejmujących kwestie religii i sekularyzacji współczesnych małżeństw i rodzin.

ks. dr hab. Mirosław Stepulak,

prof. Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku. Pracuje w Zakładzie Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacji w Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku. Od prawie 25 lat wykonuje obowiązki biegłego sądowego w Trybunałach Kościelnych przy kanonicznym orzekaniu nieważności małżeństwa. Prowadzi poradnictwo psychologiczne i pastoralne. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół takich zagadnień, jak: etyka zawodu psychologa, historia myśli psychologicznej, relacyjność systemu rodzinnego, praca socjalna, pedagogika specjalna, psychologia sądowa i penitencjarna oraz koncepcje rozwoju psychologicznego i duchowego człowieka. Jest autorem, współautorem, redaktorem i współredaktorem naukowym 60 pozycji książkowych oraz 450 artykułów naukowych i popularno-naukowych. Wypromował 3 doktorów, ponad 310 magistrów oraz 80 licencjuszy. Jest członkiem wielu towarzystw i stowarzyszeń naukowych, m.in. Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Towarzystwo Naukowe KUL, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Stowarzyszenie Psychologii Pastoralnej, Stowarzyszenie Teologów Duchowości, Institute of Sustainable Education.

Kontakt e-mail: m.stepulak@mazowiecka.edu.pl; adres: Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku, Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych. ul. Gałczyńskiego 28, 09-400 Płock.